

járt. Olyan ez a vonat, akár egy megkettőzött, mitologikus kígyópár: már Mathura környékén jár, a Krisna lábdobbanását visszazakatoló síkságon, amikor nyomába ered a Victoria Terminusról a következő Punjab Mail. Visszafele ugyanígy: úton van, és közben újra nekiindul a pakisztáni határról. És mint a bizánci Hippodrom Delphoiból való, oszloposan szeretkező bronzkígyói, legalább egy rövid időre mégiscsak *egymáson síklanak* ezek is a hatalmas és rettentően szűk, elnyújtott körpályájukon. Ülök a hálókocsi nyitott, vasrácsos ablaka mellett, és a fiatal éjszakát szimatolom falvaival és ünnepeivel a fák mögül.

Vacsora a Karim's-ban. Shahjahanabad leghíresebb vendéglőjét a mogul udvar egyik szakácsának fia alapította még az első világháború előtt – itt, a delhi nagymecset közvetlen közelében. Az udvar, ahonnan a kopottas termék nyílnak, ma is alig különbözik az utcai sütődékkal nyüzsgő környék bármelyik kereskedőudvarától. *Brain curryt* eszem *nannal*.

Egyik napról a másikra enyhül meg Delhiben a drámai szmog; hatalmas, hűvös légtömeget húz a városra egy ciklon a Himalájából.

S U S A N R U B I N S U L E I M A N

Budapesti napló

Rövid vakáció, 1984, részlet

A hotel felé vezető úton a taxiban kizárólag arra tudtam gondolni, hogy egy olyan városban vagyok, ahol még a taxisofőr is beszél magyarul. Amint megtudta, hogy beszélem a nyelvet, és hogy korábban Budapesten éltem, a sofőr kérdésekkel kezdett bombázni: melyik utcában laktam, mikor költöztem el innen, hány éves voltam akkor, élnek-e még itt rokonaim, mennyi ideig maradunk? Kényelmetlenül éreztem magam, olyan volt, mintha vallatáson ülnék – nem tudtam eldönteni, hogy a fickó szokatlanul kotnyeles-e, vagy csak a vendégszeretet egyfajta, számomra ez idáig ismeretlen formáját gyakorolja. Rövid tömondatok-

---

Részlet Susan Rubin Suleiman *Budapest Diary. In Search of the Motherbook* (University of Nebraska Press, 1993) című könyvéből.

ban válaszoltam neki, közben egyszerre figyeltem az utat és fordítottam kérdéseit a fiaimnak, Michaelnek és Danielnek. A repülőtérről a városba vezető út ronda szürke sávja a világon bárhol lehetett volna – eltekintve természetesen az időnként fel-felbukkanó magyar nyelvű hirdetőablaktól. Michael és Daniel közönyösen bámultak kifelé az ablakon. Azon tűnődtem, mire gondolhatnak most. Két hetet fognak eltölteni az anyjuk szülőházájában. Dögunalom? Vagy inkább izgalmas kaland? Borzasztóan szerettem volna, ha a fiaim, akiknek olyan keveset meséltem a gyerekkoromról, érdeklődnének a város iránt, ahol születtem. Ennek ellenére bennem teljes volt a zűrzavar: izgatott voltam persze, hogy itt lehetek, de mit éreztem még? Igyekeztem feléleszteni magamban a nosztalgiát, de kudarcot vallottam.

Ahogy közeledtünk a város felé, a szívem egyre hevesebben vert. Mire fogok emlékezni? Amikor elhagytuk Budapestet, épp csak betöltöttem a tizet, pufók kislány voltam vastag copfokkal, aki rengeteget olvasott és kínosan feszengett a balettórákon. Egy egész világot hagytam magam mögött akkor, képeket és hangokat, szagokat, amik az idő múlásával egyetlen színpompás tömbbé álltak össze a fejemben. Most visszatértem, a francia irodalom professzora vagyok, aki könnyűszerrel interpretálja Proust és Balzac bonyolult szövegeit, azonban Budapesten még arra is képtelen, hogy megkülönböztesse egymástól a barátságos érdeklődést a tolakodó faggatózástól. Mintha annak idején, az elutazásomkor bezárult volna mögöttem egy ajtó, megőrizve életem első tíz esztendejét egy hermetikusan lezárt szobában. Harmincöt éven át nem sok figyelmet szenteltem ennek a szobának. Mi fog történni, ha most újra lenyomom a kilincset?

– Megálljak az Akácfa utcánál, szeretné megnézni a házat, ahol élt? – a sofőr készségesen ajánlotta fel közreműködését a nosztalgiámhoz.

Beértünk a városközpontba, ami furcsamód csendes volt. Vasárnap délután lévén zárva voltak az üzletek, az utcákon alig lehetett látni autót vagy járókelőt. Gazdagon díszített, sötét épületek, villamossínek suhantak el a szemem előtt – egy századfordulós, feltörekvő európai főváros díszletei.

– Nem túl nagy kitérő – tette hozzá a sofőr.

Rendben, mondtam, és arra kértem, hajtson el az Akácfa utca mellett, hogy megmutathassam a gyerekeimnek. Ráfordult egy széles útra, majd az egyik sarkon egy sárga templomnál jobbra mutatott:

– Itt is van, ez az Akácfa utca.

Szemügyre vettem az utcát; idegennek tűnt, kicsit sem volt ismerős. Tíz éven át éltem itt, életem első évtizedében, és semmire sem emlékeztem. A templom kifejezetten meglepett, mert a környéket magamban mindig a zsidósággal kapcsoltam össze.

– Az 59-es szám alatt laktunk – magyaráztam a fiúknak.

A sofőr megfordult, és a folyó felé vettük az irányt.

Mindig szerettem a folyók által kettészelt városokat. Budapest olyan, mint Róma vagy Párizs, nagyszerű város, amit a folyója és a hídjai tesznek jellegzetesé. Áthajtottunk egy hídon a Duna szürkészöld hullámai felett. Mindkét oldalon további hidak tűntek fel a távolban.

– A háború alatt mindegyiket lebombázták – mondta a sofőr. Azt, amelyiken éppen áthaladtunk, Szabadság hídnak hívták, közepén villamosvágány húzódott.

Ott tornyosult előttünk a Gellért Hotel, kőerkélyei és magas ablakai a Dunára néztek. Előkelő hotel egy letűnt korszakból. Anyám mesélt a szálló fürdőjéről, ami a háború előtt flancos találkahelynek számított. Most, csakúgy, mint az egész város, kissé viharvert állapotban van, de ez kívülről nem látszik rajta.

– Ne fukarkodj a borralalóval – tanácsolta Lester nagybátyám az utazásom előtt. – Amikor megérkezel a szállodába, adj valamennyit a pultnál álló pasasnak.

A nagybátyám jól ismerte a Gellértet, harminc éve szinte minden nyáron ellátogatott Budapestre.

– Sehol máshol nem látni olyan remek színielőadásokat, mint Budapesten – mondta el minden egyes alkalommal, amikor találkoztunk.

Félszegen és kissé ügyetlenül két bankjegyet csúsztattam a recepció markába. Gyakorlott mozdulattal vette el a pénzt, halvány mosollyal nyugtázva a gesztust. Talán ezért, vagy más okból, végül óriási szobát kaptunk a Szabadság hídra néző, hatalmas erkéllyel. Az erkélyen állva a folyóparton egy füves buckára lettem figyelmes, rajta egy szoborral: a szovjet hadsereg emlékműve, egy katona, amint heroikus mozdulattal felemeli a kezét.

Másnap városnéző körútra indultunk turistabuszon, kétnyelvű idegenvezetővel. Ez elég szokatlan volt, mivel sosem szoktam részt venni ilyen túrákon. Utólag azon gondolkodom, vajon miért választottam a legszemélytelenebb, legformálisabb módját annak, hogy megmutassam a fiaiimnak a szülővárosomat. Bizonygatni akartam saját elidegenedésemet, meg akartam erősíteni, hogy nem emlékszem semmire? Esetleg a bennszülöttek büszkesége hajtott, amikor azt akartam, hogy a gyerekeim objektív forrásból ismerjék meg a város látnivalóit? Kötelességtudóan cammogtunk idegenvezetőnk, egy vörös nyári ruhát viselő, csinos nő után, aki átterelt minket a templomon, ami Mátyásról, a magyarok egyik nagy, tizenötödik századbeli uralkodójáról kapta a nevét, majd a Duna túlsó partján álló Szent István-bazilikával folytattuk, ami túl nagy és túl modern volt az én ízlésemnek. A bazilikától a Népköztársaság útján át a Hősök terére értünk, középpont lóháton ülő férfiak óriási szoborcsoportja állt. A műemléket 1896-ban, a honfoglalás ezredik évfordulója alkalmából emelték, magyarázta az idegenvezető. Manapság a tér nagyobb ünnepek helyszínéül szolgált; az egyik oldalon, szinte alig láthatóan egy jókora Lenin-szobor húzta meg magát.

Az idegenvezető további látnivalókat mutogatott, végül meghagyta, hogy feltétlenül vegyünk részt a Parlamentet bemutató szervezett túrán, és nézzük meg a Várban található múzeumot is, aminek teraszáról pazar kilátás nyílik az Országházra és a hidakra. A Lánchíd, a tizenkilencedik század közepén épült, Budát és Pestet elsőként összekapcsoló híd különösen lenyűgöző onnan fentről, győzködött bennünket, Michael és Daniel azonban ellentmondást nem tűrően kijelentették, hogy elégük van a turistabuszokból.

Délután kipróbáltuk a Gellért domboldalba épített, szabadtéri medencéit. Itt bonyolíthatta anyám a randevúit, ezek között a mozaikok, mosolygó szobrok és kővázák között. A központi részen felállított nyugágyak szinte mindegyikét elfoglalták már a magyar strandolók, akik nagy hangon csevegtek a szomszédjaikkal. A napon heverésző harsány, hevesen gesztikuláló férfiak és nők láttán eszembe jutottak Magyarországon töltött utolsó nyaram lusta délutánjai. A júliust és az

augusztus nagy részét abban az évben nagynéném Duna-parti nyaralójában töltöttük Budapest közelében. A házat hatalmas gyümölcsös vette körül; volt ott meggy, olyan savanyú, hogy összehúzta az ember száját, tömött fürtökben lógott a bokrokról az egres és a fekete ribizli, és volt édes, gömbölyded kajsziparack, magja, ha feltörtem, ehető, mandulaízű belsejét rejtett – ez a rengeteg csoda szeretett tündérmeséimre emlékeztetett, amikben a gyerekek elvarázsolt erdőkbe tévedve mézeskalács- és cukorkatermő fákra bukkannak.

Azon a nyáron mindennap a közeli, Csillaghegy nevű falu strandján töltöttük a délutánt. Igazán elegáns létesítmény volt három medencével és teraszos pázsittal. Az egyik medence mellett fák és ernyők nyújtotta árnyékban kávézó kínált hideg italt és szendvicseket. Itt üldögéltek szüleim a barátaikkal, megvitatva a nap eseményeit, miközben ginrömit játszottak, ez alatt mi, gyerekek úsztunk, és a medence ugródeszkájáról újabb és újabb talpasokat ugrottunk a vízbe. Időről időre odaszaladtam apámhoz, hogy belekukkantsak a kártyalapjaiba, és hogy nedves karommal átölelve a nyakát fontoskodó megjegyzéseket súgjak a fülébe a játék menetét illetően. Imádtam átölelni őt. Magas homlokával, melegbarna szemével, markáns vonásait meglágyító mosolyával ő volt a legvonzóbb férfi a társaságban, gondoltam magamban.

„Figyelem! A hullámfürdő három perc múlva üzemel! Figyelmet kérünk! A hullámfürdő három perc múlva üzemel!” Gondolataimat és a körülöttünk zajló társalgást a hangosbemondó parancsoló hangja szakította félbe. Michael és Daniel felkapták a fejüket, kíváncsiak voltak, mi fog történni. Ekkor jöttem rá, hogy a mellettünk elterülő medence valójában hullámedence, olyasmi, amit sehol máshol nem láttam még, csak Magyarországon. A medence alá rejtett titokzatos szerkezet szabályos időközönként mesterséges hullámokat kelt a vízben. A csillaghegyi fürdő egyik medencéje is ilyen volt – minden órában tizenöt percen át működtették, a hullámozgás megindítását ott is hangosbemondó jelezte. Nem is kellett tovább magyaráznom a dolgot a fiaimnak, már bent is voltak a medencében, elragadtatott mozdulatlansággal várták, hogy elérje őket az első hullám. Úgy ugrottak bele, mintha csak Wellfleetben lennének az óceán habjai között, majd prűszkölve jöttek fel ismét a felszínre, szájuk megtelt a medence klóros vízzel. Újabb próbálkozás, ezúttal jóval ügyesebben rugaszkodtak neki; beugrottak, majd felbukkantak, újra és újra.

– Hé, anya! Ugorj be te is!

Elnéztem őket, miközben szölongattak, és úgy éreztem, ez az első dolog itt Budapesten, ami valóban lenyűgözi őket. Odaléptem a medencéhez, és hagytam, hogy berántsanak a következő hullám alá.

Ezután kialakult a napi rutinunk: délelőttönként az volt a program, amit anya akart, a délutánokat viszont a medence mellett töltöttük, kivárva, hogy legalább háromszor vagy négyszer beindítsák a hullámozgást. Egyik délután otthagytam a fiúkat a medencénél, és vásárolni indultam. Korábban sok olyan üzletet láttunk, ahol hímezett terítőket és parasztingeket árultak, de én nem ilyesmit kerestem. Egy könyvesboltba mentem a Petőfi Sándor utcától nem messze. Petőfi Sándor romantikus költő volt, aki az 1848-as szabadságharcban vesztette életét. Megvettem Petőfi összes verseinek kétkötetes kiadását („Talpra magyar, hí a haza!” – ez volt a magyar költészet egyetlen sora, amire emlékeztem), de a könyv, amit valójában kerestem,

egy ifjúsági regény volt Molnár Ferenctől, *A Pál utcai fiúk*. Akkoriban, amikor először olvastam ezt a könyvet Budapesten, Molnár híres drámaírónak számított, New Yorkban élt, az ő egyik darabja alapján írták a *Körhinta* című musicalt. Én azonban gyerekként semmit sem tudtam róla azon kívül, hogy az ő neve szerepel annak a könyvnek a borítóján, ami megríkatott, és ami miatt arról álmodoztam, hogy én is egy vagyok azok közül a hősiek fiúk közül. A Pál utcai fiúk egy csapat kiskamasz, akik egy másik csapat kiskamasszal háborúznak egy grund birtoklásáért. A történet a századforduló környékén játszódik; a fiúk harca nem olyan, mint egy modern bandaháború, amit pisztolyokkal és késekkel vívnak, ők csak régi vágású kisiskolások, akik homokbombákkal támadják egymást (még a kődobálás is tilos). Mégis, valódi háborús szenvedély lesz rajtuk úrrá, az egyikük még fel is áldozza magát az ügyért: kémkedik az ellenséges csapat után, beugrik egy tóba, nehogy észrevegyék, és órákon át vacog a hideg vízben, csak hogy segítsen a barátainak – nem sokkal később tüdőgyulladást kap, és meghal.

Talán mert ez volt az utolsó könyv, amit még Magyarországon olvastam, talán mert a cselekménye olyan sokat elmondott hazáról, háborúról, halálról és veszteségről, erre a regényre még akkor is emlékeztem, amikor már szinte mindent elfelejtettem, amit valaha magyarul olvastam. Nem számított, hogy az összes főszereplő fiú, jobban azonosultam velük, mint akármilyen hősnővel. Az évek során néha azon tűnődtem, hogy vajon kapható-e még ez a könyv Budapesten. Elképzelhető, hogy ez is örökre semmivé vált, mint a múlt oly sok darabkája? Most a kezemben tartottam; olcsó, puha táblás kiadás tarkabarka borítóval, valódi ifjúsági klasszikus. A címlap hátoldalán ott állt az eredeti kiadás éve, 1907.

Néhány, a hullámmedence mellett eltöltött délután alatt sikerült kiolvasnom a könyvet. Furcsa érzés volt nehézkesen silabizálni ugyanazokat az oldalakat, amiket gyerekként még olyan könnyedén olvastam. Micsoda különös állapot ez, gondoltam magamban: Bostonban professzor vagyok, Budapesten negyedikes. Próbáltam átélni ugyanazokat az érzelmeket, mint kilencéves koromban, de nem ment. Nem ez volt az én madeleine süteményem. Viszont eszembe jutott valami: bár annak idején megsirattam a fiút, aki hősieken feláldozta magát a grundért, mégsem ő volt az, akivel gyerekként azonosultam. Ő kicsi volt, törekeny és beteges, én viszont masszív testalkattal és kiváló egészséggel büszkélkedhettem. Sokkal inkább azonosultam a csapatkapitánnyal, a magas, okos fiúval, aki túlélte a küzdelmet.

Gyerekkoromban sokat hallottam Izsó nagybátyámról, ő volt anyám két, 1943 körül ukrainai munkaszolgálatra küldött bátyja közül az egyik. Korábban mindketten velünk laktak, és mindketten imádtak engem. 1945 tavaszán, amikor már mi is visszatértünk az otthonunkba, egyik reggel a fiatalabbik nagybátyám, Lester ott állt az ajtóban. Szélesen mosolygott egyhetes borostája alatt, a katonakabát cafatokban lógott rajta. Izsó, az idősebbik soha nem tért vissza. A nagyanyám évekig siratta elveszett fiát. Lester nagybátyám időnként fejét csóválva felsóhajtott:

– Szegény Izsó, valószínűleg éhen halt. Túl jó ember volt. Ha velem lett volna, talán még ma is él. Megmenthettem volna.

Eredetileg három nagybátyám volt (egy Amerikában élt). Ezután már csak kettő. Azon törtem a fejemet, mi lehet a kapcsolat a jóság és a túlélés között.

Néhány napnyi városnézés után úgy döntöttem, itt az idő, hogy meglátogassuk a környéket, ahol éltem. A fiúk új tekercest raktak a fényképezőgéphe. Felszálltunk a villamosra a Gellért Hotel előtt, átrobogtunk a Szabadság hídon, majd a végállomásnál leszálltunk. Rövid séta a Népköztársaság útján, végül elértünk egy forgalmas útkereszteződéshez, mellette egy fákkal borított, árnyas térrel, amit a híres zeneszerzőről, Franz Lisztről neveztek el (őt a magyarok Liszt Ferencnek hívják, a szabály szerint a vezetéknév kerül előre). A tér szemközti oldalán díszes épület magasodott, kiderült, hogy ez a Zeneakadémia. Boldoggá tett a tudat, hogy gyerekkoromban zeneszó és növények vettek körül.

Egy háztömbbel arrébb megtaláltuk az Akácfa utcát, és elindultunk az 59-es házszám irányába. Minden idegennek hatott abban a szürke, keskeny, fájdalmasan kopott utcában. Amikor elértünk a házhoz, átmentünk a túloldalra, hogy jobban szemügyre vehessük. Az utcafront borzalmasan festett: a homlokzat egy részét súlyos cementburkolat takarta, ami élesen elütött a fölötte lévő stukkóktól. A teljes földszintet, valamint a szomszédos épület egy részét hatalmas fényképezési szaküzlet foglalta el, a főbejárat felett óriási fekete-fehér felirat hirdette az üzlet nevét: FOTO OPTIKA.

– Régen nem így nézett ki – magyaráztam a fiúknak, bár nem tudtam volna leírni, hogy nézett ki eredetileg. A magasban felismertem az étkezőnk melletti, kovácsoltvas korláttal díszített erkélyt. A házban csak három lakáshoz tartozott erkély, ezek egy képzeletbeli háromszög három csúcsánál helyezkedtek el az utca felőli oldalon, jelezve tulajdonosaik privilegizált helyzetét. Kiskoromban mindig büszke voltam rá, hogy nekünk is van erkélyünk. Megmutattam a fiúknak is: valamikor gyakran játszottam ott, a korlát rácsai közt ki-kilesve az utcára. Itt állítottuk fel minden évben a fából készült, színes selyempapír füzérekkel, virágokkal és szárított gyümölcsökkel felékesített sátrat szukkótkor, vagyis a Sátrak Ünnepe.

Az épület téglalap alakú belső udvara ismerősnek tűnt. Mennyit fogócskáztam itt tanítás után! Az udvar macskaköves burkolata mára összetöredezett, a repedésekben apró csomókban nőtt a gaz. Ahogy ott álltam a fölém magasodó gangok kovácsoltvas korlátaitól körülvéve, olyan érzésem támadt, mintha egy bonyolult kalitkában lennék. A bejáratnál levő széles lépcsőház is felidézett bennem egy emléket. Első osztályba jártam, és egy nap, amikor hazaértem az iskolából, egy férfi állt a lépcső alján, és amikor közelebb értem hozzá, villámgyorsan előkapott a nadrágjából valami hússosat és rózsaszínűt. Elszaladtam, alig kaptam levegőt. Később, amikor anyámmal visszamentünk megkeresni a férfit, már nem volt sehol.

– Ma egy mutogatós bácsi sincs itt – mondta Michael, miközben megmáztuk a három emeletet. Megálltunk, hogy kicsit kifújjuk magunkat, majd bekopogtam az emelet sarkából nyíló lakásba. Az ajtó mintha elmozdult volna a régi helyéről, de ez volt az a lakás. A szívem hevesen kalapált, amíg várakoztunk; néhány perc elteltével egy idős pár nyitott ajtót. Elmondtam, ki vagyok, és megkérdeztem, megmutathatnám-e a lakást a gyerekeimnek.

– Jöjjenek be – mondták.

Beléptünk a valamikori előszobába, amiből jobb oldalt nyílt régen a konyha. Most jóval kisebb volt, és a jobb oldali részt befalazták. A pár elmagyarázta, hogy kettéosztották a lakást, a másik felén most a férjezett lányuk él. Ez megmagya-

rázta az arrébb csúszott ajtót – most már két bejárat volt, egy az öregekhez, egy a lányukhoz.

Keresztülvágtunk az előszobán, és beléptünk az étkezőbe, ahonnan kétszárnyú ajtón át lehetett kimenni az erkélyre. Amikor itt éltünk, az étkező közepén lévő hatalmas, négyzet alakú asztalhoz akár tizenkét embert is le lehetett ültetni széder idején. Az asztal helye most üres volt. Jobb oldalon állt a zongora, a zöld cserépkályha pedig a sarokban kapott helyet, felért majdnem a plafonig. Most egy vaskályha volt a helyén. Megkérdeztem az öregeket, mi történt a cserépkályhával.

– Egy ideig itt volt, igen, de kicseréltettük, mert ez jobban fűt.

Huszonöt éve éltek ebben a lakásban. Gondolkodtam, hogy megkérdezem őket, kimehetnék-e az erkélyre, de inkább mégsem tettem. Minden szívéllyességük ellenére úgy éreztem magam, mintha betolakodók lennénk. Emellett nem volt itt már semmi abból az otthonból, amit én ismertem. Megköszöntem a kedvességüket, felsoroltam az összes udvarias szófordulatot, ami csak eszembe jutott, majd távoztunk. Ezután a fiaim lefényképeztek, amint az ajtó előtti korláton áthajolva nézek lefelé az udvarra.

Mondhatom, hogy csalódást okozott ez a látogatás? Tulajdonképpen nem, inkább közönyös voltam, akár egy turista. Nem éreztem kapcsolatot azzal a személlyel, aki akkor voltam, amikor itt éltem, vagy az otthonnal, ami egykor hozzám tartozott.

A házból kilépve folytattuk a sétát. Próbáltam eligazodni az utcákon, amelyek hajdan a mindennapjaim részei voltak: Dob utca, Klauzál utca, Kis Diófa utca, Kazinczy utca. A nevek ismerősen csengtek, mint egy dal a gyerekkoromból, de a vizuális memóriám cserbenhagyott. Emlékeztem a Kazinczy utcai zsinagógára és az udvarára, ahol egy huppa állt, az ortodox esküvők hagyományos baldachinja, ami mellett mindennap elsétáltam az iskolába menet. Hétköznapokon a kovácsoltvas tartószerkezet csupasza volt, de esküvők idején a tetejét selyemszerű anyaggal borították. 1946-ban, amikor második osztályos voltam, a tanítónőm, egy barna hajú, magas fiatal nő férjhez ment, és a tanítványai közül jelölte ki a koszorúslányait, többek közt engem is. Nemrég anyám egyik fényképpel teli dobozában találtam egy képet erről az esküvőről. Nyakig be vagyok bugyolálva egy fehér bundába, ami túl nagy rám, nyilván kölcsönkaptam valakitől. Az ünnepi alkalomra való tekintettel a hajam leengedve, a fejem búbján hatalmas loknik és egy fehér masni. A menyasszony is bundát visel, amit kigombolva hagyott sötét ruhája felett. A baldachin alatt áll, mellette a vőlegény, körülöttük fekete kalapos férfiak. A jelenet mai szemmel nézve szegényesnek, kissé szánalomra méltónak tűnik, érezni rajta, hogy nemrég ért véget a háború. A képen mégis boldognak látszom, büszkének, hogy egy ilyen nagyszabású esemény részese lehetek.

Épp azon a nyáron töltöttem be a hatodik életévemet, amikor a háború véget ért, így a megfelelő életkorban kezdek el az iskolát – mintha az előző év csak rossz álom lett volna, vagy egyike azoknak a horrorfilmeknek, amiket imádtam, és amiktől rettegtem. A nagyanyám – alacsony, gömbölyded, büszke és fontoskodó nő volt – minden reggel az erkélyről figyelte, ahogyan elindulok az iskolába, és délután egykor ott várta, hogy hazaérjek. Ha elkéstem, mert elbóklásztam valamerre a többi kislánnyal, először aggódni kezdett, majd dühbe gurult. Egy nap, miután a szokásosnál is hosszabban elmaradtam (a többiekkel a szexről beszélgettünk), hangos

perlekedéssel fogadott: már épp a rendőrséget akarta hívni, mikor hazaértem. Mivel nekem is rendesen felvágta a nyelvem, visszaszóltam, hogy ő maga is úgy viselkedik, mint egy rendőr. Büntetést kaptam a szemtelenségemért? Nem, sőt, éven át emlegette az elmés replikámat a barátoknak és a családtagoknak, vagy bárkinek, aki hajlandó volt végighallgatni ezt a történetet. „Ez a gyerek egy igazi zseni”. Így születnek a családi legendák. A nagyanyám mindig mindenbe beleütötte az orrát, mégsem tudtam haragudni rá, mert nagyon szeretett.

Ebéd után mindennap elvonultam a szobámba, és az íróasztalomnál ülve ki-nyitottam az olvasókönyvemet. Olvasni tanulni jó volt, jobb a barátfülénél is, pedig a barátfüle volt a legizgalmasabb, legcsodálatosabb étel, amit valaha ettem. Az olvasókönyvnek fényes, kemény borítója volt, és minden oldalán, ábécésorrendben egy adott betű vagy betűkombináció szerepelt. Az aktuális betű mindig az oldal tetejére került jó nagy méretben, színes nyomással, alatta egy sor szótag, majd pár sor rövid szó, végül egyre hosszabb szavak következtek egészen az oldal aljáig. Az éppen megtanulandó betűt minden szótagnál és szónál ugyanazzal a színnel nyomták, így könnyen fel lehetett ismerni. A C egy jókora lila betű: *ci, ca; cica*. A Cs ragyogó sárga: *csi, csa; csak, kicsi, csillag*. Az Sz lángoló vörös: *szó, szólni, szótár*. Az S almazöldben pompázott: *sok, soha, mese*. A Zs királykék: *zsu, zsa, zsi; Zsuzsi*, a nevem, vagy a becézett formája, Zsuzsika, ahogyan anyám és a nagyanyám hívtak.

Hosszú órákat töltöttem az íróasztalom mellett boldogságban, míg el nem múlt a délután, és érkezett a lámpagyújtás ideje. Gyakran hallottam másoktól, hogy a magyar nyelvet lehetetlen megtanulni, túl bonyolult mindenki számára, aki nem anyanyelvként sajátította el. Igaz, nekem az anyanyelvem, de szerintem a magyar nyelv a világ egyik legszebb, leglogikusabb nyelve. Minden mássalhangzó, álljon bár magában vagy egy másik mássalhangzóval, minden magánhangzó, legyen hangsúlyos vagy hangsúlytalan, mindig ugyanazt a hangot jelöli. Ha olvasni tanul az ember, nincs más dolga, mint megtanulni a hangokat, és egymás mellé illeszteni őket, ezután már bármit el fog tudni olvasni. De az angol, ó, az angol! *Bough, ought, rough, though. So, sow, sew*. Ugyanaz a betű, más hang, ugyanaz a hang, más betű. Egyáltalán hogyan képesek itt a gyerekek megtanulni olvasni?

A zsinagóga után Zsazsa nénit mentünk meglátogatni, ő édesanyám nagybátyjának, nagyapám testvérének volt az özvegye, és ott lakott a közelben. Korábban soha nem hallottam róla, csak amikor nekiálltam előkészíteni a budapesti utunkat, Lester nagybátyám adott egy kis pénzt, hogy vigyem el neki; reggel hívtam fel, hogy hamarosan érkezünk.

Aprócska, eleven asszony nyitott nekünk ajtót, csinos szoknyát és blúzt viselt, festett barna haját gondosan megfésülte az alkalomra. Nyolcvanhárom éves volt, de hússzal fiatalabbnak látszott.

– Zsuzsika! – kiáltott fel. – Sokat hallottam már rólad és a fiúkról, Isten hozott benneteket!

Csak a rokonaim hívtak Zsuzsikának. Átöleltem vékonyka testét, a fiúk is követték a példámot. Korábban sokat törtük a fejjüket, hogyan köszöntsük őt, de az adott pillanatban már egyértelmű volt. Bevezetett minket a parányi, sötét, de ragyogóan tiszta nappaliba. A berendezés art decónak tűnt, abból az időből szár-

mazhatott, amikor férjhez ment. Elhelyezkedtünk a kemény, kissé merev székeken, ő pedig üdítővel és süteménnyel kínált minket.

– Mondd meg a fiúknak, hogy egyenek még – unszolt. Lefordítottam, és a fiúk ettek még.

Zsazsa néni elővett egy régi fotóalbumot, és mutatott egy képet a férjéről. Hivatalos alkalomból készült szépiakép volt, a férfi arcán felfedeztem a Stern-vonásokat, hasonlított Lester nagybátyámra és a testvérére, Izsóra, aki a munkaszolgálat alatt halt meg: kerek arc, sötét haj, komoly tekintet, szarukeretes szemüveg. Különös, de ezt a nagy-nagybácsit is Izsónak hívták, és ő is munkaszolgálatosként halt meg. Zsazsa néni tényszerűen, lényegre törően mesélte el a halála történetét. A család ezen ágának többi tagja, unokatestvérek, fivérek, nővérek, szülők és gyerekek mind Auschwitz áldozatai lettek. Egy író egyszer azt mondta nekem, hogy a holokauszt túlélői gyakran beszélnek (vagy írnak) emlékeikről elharapott, csonka mondatokban, mintha fuldokolnának. Zsazsa néni esetében sem volt ez másképp, annak ellenére, hogy nagyon kedves volt.

Beszélgettünk a mostani életéről is. Magányosan élt, nem voltak gyerekei, a férje halála után nem házasodott újra. Régen egy irodában dolgozott, hogy el tudja tartani magát, de néhány éve visszavonult; nyugdíja annyira kevés volt, hogy még arra a rendkívül szerény életvitelre sem lett volna elég, amit folytatott – szerencsére Lester nagybátyám, az unokaöccse támogatta őt Amerikából. Meleg ételért a Kazinczy utcai étkezdébe járt el minden nap.

Úgy tűnt, sok mindent tud rólam. A nagybátyám bizonyára dicsekedett a család büszkeségéről („El tudod ezt képzelni? Professzor a Harvardon!”). Valószínűleg mesélt neki a válásomról is, mivel tapintatosan nem érdeklődött a gyerekek apja felől. Elvittük ebédelni a Gellértbe, ahol mindent elképesztően drágának talált. Amikor elbúcsúztunk, ajándékot kaptam tőle, egy tojás alakú porcelándo-bozt, a Herendi gyár egyik szép termékét.

Néhány évvel később nagybátyám elmesélte, hogy Zsazsa néninek ott kellett hagynia a lakását, és be kellett költöznie egy idősek otthonába. Néhány évre rá meghalt. Egyszer írtam neki, elküldtem a fotókat, amiket a fiam készítettek róla. Tragikus, de hamar elfelejtem az embereket; ha egyszer elmentek, számomra is eltűnnek örökre. Néha úgy gondolom, mindez a háború következménye, mivel akkor kellett először megtapasztalnom, hogy elhagynak, és az életem múltott azon, hogy el tudom-e felejteni az anyámat. De az is lehet, hogy csupán kényelmes kifogást keresek, mert büntudatom van, amiért alapvetően hiányzik belőlem a kötődés képessége. A porcelántojás viszont ma is ott áll a könyvespolcomon. Az Zsazsa néni tojása.

Budapesti tartózkodásunk alatt néhány dologról nem meséltem a fiaimnak, hallgattam többek közt a háború utolsó évével kapcsolatos emlékeimről is. Nem tudatosan döntöttem így, inkább csak fel sem merült bennem, hogy életem rendkívül korai időszakáról beszéljek nekik. Csak a visszatérésünket követően, egy késő augusztusi délutánon, amikor Párizsból minden helybéli elmenekül a hőség elől (Michael és Daniel is épp vidéken voltak), csak ekkor határoztam el, hogy megírom mindazt, amit annyi éven át cipeltem magammal – a töredékes, befejezetlen epizódok meglepő élénkséggel maradtak meg az emlékezetemben. Miután viszontláttam gyerekkorom helyszíneit, az emlékképeim újra élessé vál-

tak, és felébresztették bennem az oly régóta eltemetett vágyat, hogy a múlt eseményeit szavakba öntsem.

Ezt írtam le akkor:

A budapesti zsidóságot viszonylag későn, a háború végén kezdték el összegyűjteni. 1944 júniusa volt, már majdnem ötéves voltam.

A város egyik forgalmas részén éltünk, nem messze az Operaháztól. Az utcánk sarkán egy sárga templom állt, és nem voltunk messze az ortodox zsinagógától és az Ortodox Hitközségi Hivataltól sem, ahol apám dolgozott. Egy négyszintes házban laktunk, jókora belső udvarát kovácsoltvassal díszített gangok ölelték körül. Sokat rohángáltam fel-alá az emeletünkhöz tartozó gangon, és valahányszor megálltam, hogy lenézzek az udvarra, mindig beleszédültem a látoányba. Nekitámaszkodtam a korlátnak, a szívem zakatolt az izgalommal vegyes félelemtől, de közben tudtam, hogy biztonságban vagyok. A játékot rendszerint a nagyanyám szakította félbe, amikor uzsonnázni hívott, vastagon szelt, ropogós héjú rozskenyeret kaptam vajjal és egy szelet szózott zöldpaprikával a tetején. („Fúj, ez undorító” – mondták a gyerekeim, pedig ők is szeretik a zöldpaprikát. Ezt biztos tőlem örökölték.)

Aznap éjjel, amikor a nácik jöttek, hajnali három-négy óra körül anyám felkeltett és felöltöztetett. Közben apámmal és nagyanyámmal halkán, sietve váltottak néhány szót. Miután sikerült felöltöztetnie, anyám kézen fogott, és lerohant velem a lépcsőn. De az is lehet, hogy felkapott, és úgy rohant velem. Kabátjáról letépte a sárga csillagot. A lépcső alján lelassítottunk. A kapu mindkét oldalánál katonák őrködtek, a gondnok – molett, még egészen fiatal nő télikabátban és posztópapucsban – ott állt mellettük. Úgy tűnt, az a feladata, hogy azonosítsa a zsidó lakókat, hogy senki se hagyhassa el az épületet.

Anyám és én elsétáltunk a gondnok és a katonák mellett, ki az utcára. Már hajnalodott. Erősen fogta a kezem. Egyenletes ütemben gyalogolni kezdtünk a templom felé. Ne nézz úgy, mintha nem ide tartoznál. Amint befordultunk a sarkon, rohanni kezdtünk. Fejvesztett iramban vágtaztunk a következő sarokig, majd megálltunk. Levegő után kapkodtunk. Megmenekültünk.

Sosem értettem, miért engedett el minket a gondnok. Talán megesett a szíve az asszonyon és a gyermekén, esetleg a szüleim megvesztegették? Valószínűleg lefizethették, mert a távozásunk után néhány perccel apámnak is sikerült megszöknie. A nagyanyám a lakásban maradt, őt egy gettó nevű helyre vitték, ott élt a háború végéig. Később, amikor a barátaimnak beszéltem erről (az összes elsőnek megvolt a saját, torokszorító részletekkel bőven megtűzdelt története, amit az iskolából hazafelé menet mesélni lehetett a többieknek), valóságos csodának gondoltam, hogy nem hurcolták el Auschwitzba, és nem lőtték a Dunába sem, mint azokat az embereket, akikről egy másik lány mesélt. Ekkoriban vált meggyőződésemmé, hogy a történelem tulajdonképpen a szerencse egy formája.

A következő emlékem, hogy pár héttel a szabadulásunk után egy Budapesttől távol eső tanyán vagyok. A szüleim, sok más zsidó családhoz hasonlóan, úgy döntöttek, hogy a biztonságom érdekében egy keresztény parasztcsaládnál helyeznek el. Anyám valószínűleg mindezt elmagyarázta nekem, de már nem emlékszem rá. Arra sem emlékszem, hogyan kerültem a tanyára. Csak arra emlékszem, hogy ott vagyok, és félek.

A háznak döngölt padlója volt, közepén egy hosszú faasztallal, a sarokban méretes köpülő. Az asztal mellett állok anyámmal és a paraszt feleségével. Anyám fodros ruhába öltöztetett fehér bőrcipővel, mint ahogyan olyankor szokott, amikor délutáni vizitbe menünk. Megcsókol, azt mondja, nem tart majd soká. Majd elmegy. Sírok.

Ezután a porlepte udvaron szaladok, egy csapat liba üldöz. Hatalmasak, dühösen gá-

gognak, verdesnek a szárnyukkal. Már a sarkamban vannak, kinyújtják a nyakukat, hogy belém csípjenek. Visítva rohanok be a konyhába. A paraszt gyerekei kinevetnek, azt mondják rám, városi lány. Nem tudom abbagygni a sírást, és úgy érzem, elsüllyedek szégyenemben. Könnytől maszatos arccal megfogadom magamban, hogy soha többé nem fognak sírni látni.

Mennyi ideig voltam a tanyán? Fogalmam sincs. Úgy tűnt, sokáig. Nyár volt, az otlétem alatt tölthettem be az ötödik évemet. Ezalatt Budapesten apámnak sikerült hamis papírokat szereznie mindhármunk számára. Anyámmal úgy döntöttek, hogy veszélyes vagy sem, hazahoznak. Mire értem jöttek, már hozzászoktam a tanyához. Anyám a porban guggolva talált rám, mezítláb, egy szál bugyiban rakosgattam a cserépdarabokat a többi gyerekkel. Alig néztem rá, amikor odaszaladt, hogy megöleljen.

A hamis papírjainknak köszönhetően a szüleim munkát kaptak, egy budai ház gondnokai lettek. A ház tulajdonosa egy idős arisztokrata hölgy volt, szobrász. Nem emlékszem rá, hogy nézett ki, de magasnak és karcsúnak képelem, hófehér hajúnak és kedvesnek, mint az egyik szereplőt a Babar című mesekönyvből, amit pár évvel később olvastam. Anyám szerint az idős hölgy rajongott értem, még a fürdőkádját is felajánlotta, hogy anyám néha meg tudjon fürdetni. A legtöbb napon anyám egy zománckádba állított a szobánk padlóján, és úgy csutakolt le. A szoba olyan kicsi volt, hogy ha nem figyeltem, folyton nekiütöttem a kályhának, és megégettem magam. Addigra már fűtenünk kellett, mert beköszöntött az ősz, és az idő hidegre fordult.

Máriának hívtak. Anyám minden reggel elsuttogta nekem, hogy ne felejtsem el, bárki kérdezi, senkinek sem árulhatom el az igazi nevem. Azt mondtam, ne aggódjon, nem fogom. Borzasztó felnőttesnek és fontosnak éreztem magam egy ilyen komoly titok birtokában.

Az idős hölgyön és rajtuk kívül még négyen laktak a házban: a hölgy fiatal unokaöccse, aki nemrég nősült, a felesége, valamint egy idősebb pár, akik szintén valamilyen gondnoki feladatot láttak el. Már régóta az idős hölgy alkalmazásában álltak, és gyanúsak voltunk nekik. Egy nap megkérdezték, mi anyám lánykori neve. Azt válaszoltam, hogy nem tudom, és beszámoltam az esetről anyámnak. Ő szólt a párnak, hogy ne gyötörjenek ilyen kérdésekkel – nem látják, milyen kicsi vagyok még? A lánykori neve Stern volt, ami zsidó név. Ismertem ezt a nevet, így hívták a nagyanyámat is. Szerencsénkre nem tudtam, mi az a lánykori név.

Télen még több ember érkezett, az idős hölgy rokonai. Mindannyian az épület egyik szárnyában laktunk, hogy spóroljunk a fűtéssel. Napközben a konyha volt a ház legkellemebb pontja, valamint az üveges veranda, ahol az ablaktáblák jól tartották a napsugarak melegét. Az idős hölgy unokaöccse és a felesége az egész napot a verandán töltötték a rattan karosszékekben ülve, olvastak vagy kártyáztak. Szerettem figyelni őket. Különösen a fiatalembernek volt valami bágyadt, ideges kisugárzása, ami egészen elbűvölt. Úgy emlékszem, magas volt és jóképű. Anyám azt mondta rá, „arisztokrata”, a hanghordozása alapján úgy gondoltam, a szó olyasmit jelenthet, hogy „szép, de gyenge”. Ahogyan néztem őt, amint a könyvet lapozgatja, vagy ujjaival beletúr hosszú, hullámos hajába, roppant vonzónak találtam, ugyanakkor anyám megnevezése okán kicsit nevetségesnek is.

Karácsonykor fenyőfát állítottunk. Ajándékokat kaptam, és elénekeltam a Csendes éjt. Anyám egész decemberben erre a dalra tanítgatott. A karácsonyfánk alatt egy bölcsőben ott feküdt a Kisjézus. Az élethű figurák, a szent gyermek és aranylő hajú édesanyja teljesen elvarázsoltak, de legjobban a karácsonyfadíszeket szerettem, a ragyogó, színes gömböket és az ezüstösen csillogó angyalhajat. Időnként sajnáltam, hogy nem vagyunk igazából keresztények, mert akkor minden évben lehetne karácsonyfánk.

Januárban még hidegebb lett az idő, és a hó is esett. Az éjszakai légiriadók miatt a pincében felállított tábori ágyakon aludtunk. Hamarosan világossá vált, hogy apám tölti be a családfe szerepét a házban. Ő gondoskodott arról, hogy a légiriadók alatt – még nappal is – mindannyian a pincében tartózkodjunk. Figyelte a rövidhullámú rádió adásait, és értesített minket, ha a németek visszavonultak. Amikor a csövek szétfagytak, és nem volt vízünk, ő szervezte meg az éjszakai expedícióinkat, melyek során havat gyűjtöttünk.

Hogyan is írhatnám le ezeket a kései felfedezőutakat? Hosszú éveken át ezek az éjszakai jelképeztek számomra a háborút, ezt a rettentő kalandot, amit az utólagos elbeszélések és a későbbi tudásom alapján megalkottam magamban. Tucatnyi fehér lepedőbe burkolóztam, tovatűnő árnyék a havas tájon. A lepedők azért kellettek, hogy beleolvadjunk a talaj és a föld fehérségébe, és a repülőkről ne vehessenek észre bennünket. Havas buckák, sötétség és csend – az esték néma szépségébe a cinkosság csiklandós érzése vegyült. Fazekakat és serpenyőket vittünk magunkkal, amiket telekanalaztunk a lehető legtisztább hóval. Ha egy edény megtelt, bevittük a házba, a havat a kályhán álló üstbe borítottuk, majd visszamentünk egy újabb adagért. Háromüstyvi víz – magyarázta apám – két napra is elegendő.

Nem emlékszem rá, pontosan hányszor mentünk el havat gyűjteni. Talán csak kétszer, az is lehet, hogy egyszer. Nem számít. Emlékszem, milyen diadallal vegyes türelmetlenséggel vártam, hogy kihűljön a víz, és végre megihassam. Ahogy az ajkamhoz emeltem a poharat, tekintetem találkozott az apáméval. Boldogan néztük egymást. Ötéves vagyok, és havat iszom. Odakint bombák potyognak, itt, a gőzzel teli konyhában azonban nem eshet bántódásom.

Néhány héttel később bevonultak az oroszok. Előtte viszont még német vendégek érkeztek hozzánk. Egy visszavonuló osztag foglalta el a házat, a katonák rádióállomást állítottak fel a konyhánkban. Távolsgártartóak voltak, udvariasak, hétköznapiak. Korábban szörnyetegnek képzeltem őket, olyanoknak, mint Hitlert (Hitler szarvakat viselt és óriási volt). Anyám főzött rájuk, közben hallgatta, miről beszélgetnek (a katonák nem is sejtették, hogy érti őket), majd a hallottakról beszámolt apámnak. Semmi újat nem mondtak. Hiába szenvedtek vereséget, számunkra továbbra is fenyegetést jelentettek. Néhány nap múlva távoztak. Nagyon büszke voltam magunkra, a ravasz Dávidokra, akik becsapták Góliátot.

Pár nap múlva az udvarunkat bombatalálat érte. Az óriási robaj miatt egy pillanatra azt hittük, itt a vég. Aztán kiderült, hogy a bomba a ház mellett csapódott be, és határozottan megkönnyebbültünk. Amint kellően világos lett, mindannyian kicsődültünk az udvarra, hogy szemügyre vegyük. Kik dobták ránk a bombát, nem tudtuk, mindenesetre ott hevert a becsapódástól keletkezett kráterben, kevesebb mint ötvenméternyire a háztól, sötétzöld volt és kerek, akár egy görgödinnye. Az egész olyan volt, mint egy vicc, bár újra és újra elmondtuk egymásnak, mekkora szerencsénk volt, és hogy mennyire tragikusan ironikus és ironikusan tragikus lett volna, ha a bomba eltalált volna minket épp most, amikor a háború már majdnem véget ért.

Hamarosan megérkeztek az oroszok. Nagydarabok voltak, mosolyogtak, kabátot és szőrös kucsmát viseltek. Ők voltak a mi felszabadítóink, mi pedig üdvözöltük őket. Amikor meglátták az aranyórát az apám csuklóján, vidáman felnevettek, és elkérték tőle. Nem értettük őket, de a gesztusaik félreérthetetlenek voltak. Apám levette az óráját, és odaadta nekik. Ezután megkérték anyámat, hogy menjen velük a táborba, és főzzön rájuk. Átkarolták a vállát, nevettek. Anyám rám mutatott, kacagva a fejét ingatta. Ha ő elmegy, ki viseli

*gondját a kicsi lánynak? A katonák tovább erősködtek, de anyám nem állt kötélnek. Megré-
mültem. Végül elengedték anyámat.*

*Az ezt követő események homályosak. Meddig maradtunk még a házban? Elárultuk
valaha az idős hölgynek, kik vagyunk? Anyám azt mondta, a hölgy beteg volt, és meghalt
a háború utolsó napjaiban, de erről nincsenek emlékeim.*

*1945-ben, valamikor március és május között visszatértünk az otthonunkba. A visz-
szavonuló német hadsereg minden hidat felrobbantott, egy ideiglenes pontonhídon kel-
tünk át a pesti oldalra. Ahogy ott sétáltam a szüleim kezét fogva, elképesztően szerencsés-
nek éreztem magam, valódi győztesnek, mintha a túlélésünk egyedül a mi érdemünk lett
volna, ugyanakkor színtiszta véletlen is. Akkor nem éreztem ennek a dolgnak az el-
lentmondásosságát, vagy ha mégis, képtelen voltam megfogalmazni. Idősebb koromban
sokszor azon kaptam magam, hogy az életemre is így tekintek: mintha egyszerre hoztam
volna létre én, és lenne a vakszerencse műve.*

*Azon a napon leginkább csak bámultam magam elé, és igyekeztem minden emlékemet
rögzíteni, hogy majd felhasználhassam a későbbiekben valamire, bár azt nem tudtam,
mire. Az utcán egy dögölt ló hevert az oldalán, négy lába kinyújtva, valaki négyzet alakú
nyílást vágott a vékonyába, hogy hozzáférjen a húsához. Időről időre szétbombázott falak
jelezték a romba dőlt épületek hiányát. Üres üzletek mellett haladtunk el, ajtajuk szélesre
tárva, mindent kifosztottak, mondta anyám. Az egyik boltban ősz hajú nő feküdt a pénz-
tár mellett, halott volt. Nem bírtam levenni róla a szemem, hiába próbált anyám elrán-
ciálni onnan. Ki ölhetette meg? A pénzéért tehettek? Milyen lehet a bőre tapintása most,
hogy meghalt? Vajon hideg lehet, olyan, mint a kikészített bőr? Egy idő után már nem
gondolkodtam, nem is nézelődtem. Csak arra figyeltem, hogy egyik lábam a másik után
rakjam.*

*A mi utcánkban minden épület érintetlen maradt. Besétáltunk a házunkba, át a ka-
pun, ahol egy évvel korábban katonák álltak. A belső udvar csupa törmelék volt, a falon
lyukak tátongtak, amik úgy festettek, mint a lövésnyomok. Felsétáltunk a lépcsőn, egé-
szen a harmadik emeletig: az ajtónkról leverték a lakatot. Bementünk. Az ablakokat be-
zúzták, az időnként beáramló huzat felkavarta a mindent beborító, vastag porréteget. A
törött ablakon át az ég közelinek tűnt, mintha csak a kezemet kellene kinyújtanom, hogy
megérintsem. Nem voltam többé Mária, azonban egy röpke pillanatra nem emlékeztem az
igazi nevemre.*

FERENCZY ZSÓFIA fordítása